

Årringen 2015

Annual Review No 19 of The Arboretum &
Botanical Gardens, University Museum of
Bergen, The University of Bergen

ISSN: 0809-5213

Journal home page:

<https://www.uib.no/universitetshagene/66488/%C3%A5rringen>

Årringens botanisk-etymologiske språkspalte

Tyrkere, turbaner og tulipaner

Tor Jan Ropeid, Institutt for fremmedspråk, Universitetet i Bergen, postboks
7805, 5020 Bergen (e-post: tor-jan.ropeid@uib.no)

To cite this article: Ropeid, T.J. 2016. – Årringens botanisk-
etymologiske språkspalte – Tyrkere, turbaner og
tulipaner. – Årringen 2015 (19): 123–130.

Published May 2016

Årringens botanisk-etymologiske språkspalte

Tyrkere, turbaner og tulipaner

Tor Jan Ropeid, Institutt for fremmedspråk, Universitetet i Bergen, postboks 7805, 5020 Bergen (e-post: tor-jan.ropeid@uib.no)

Tulipanens europeiske historie begynner i Tyrkia. På midten av femtenhundretallet kommer de første beretninger fra reisende om noen ukjente røde liljer som ble høyt skattet av tyrkerne. Ganske snart innså man at det nok ikke dreide seg om liljer, men om en planteslekt som til da hadde vært ukjent for europeerne, og i april 1559 gir den sveitsiske legen og botanikeren Konrad Gesner det som meget vel kan ha vært den første beskrivelsen av blomstrende **tulipaner** i Vest-Europa. Plantene han så, blomstret i hagen til den velstående bankieren Johannes Heinrich Herwart i Augsburg i Bayern, og snart begynner tulipanens seierstog som en av verdens mest populære hageplanter.

Den nye og spennende løkveksten fikk helt fra begynnelsen av et navn som med små variasjoner er felles for de fleste europeiske språk. Tulipanens navn ser ut til å ha fått sitt navn gjennom det som må ha vært en språklig misforståelse. Da europeiske reisende støtte på den vakre, men ukjente blomsten i Tyrkia, ble de forledet til å tro at dens tyrkiske navn var *tülbend* eller *dülbend*, et ord som betyr 'turban(bånd)' eller 'musselin'. I en bok om sine erfaringer som prøyssisk utsending i Konstantinopel skriver f.eks. Heinrich Friedrich von Diez (1751 – 1817) «*dulbends*» at disse er fine musselinbånd som vikles om en lue. Sammen utgjør da musselinbånd og lue det vi forstår som turban. «Enhver fornem tyrker», sier Diez «har en egen tjener, *dulbendschi*, som har som oppgave å holde hodeplagget i orden.» Ingen av de tidlige europeiske reisende ser ut til å ha fått med seg at tulipanens tyrkiske navn er *lâle*. Det tyrkiske navnet er på sin side kommet inn i tyrkisk fra persisk *lâle*.

Grunnen til denne misforståelsen kan enten være at tulipanen kan ha et utseende som minner om en turban, eller den kan bunne i den forkjærlighet tyrkerne tidligere hadde for å stikke en enkelt blomst inn mellom turbanbåndene. Den første vest-europeeren som har beskrevet det som sannsynligvis må ha vært tulipaner, ser ut til å være den franske naturvitenskapsmannen Pierre Belon (1517 – 1564), som mellom 1546 og 1549 foretok en reise gjennom Grekenland, Lilleasia, Egypt, Syria og Palestina. Han lot seg imponere over tyrkernes frodige blomsterhager og bemerket at tyrkerne i motsetning til europeerne ikke setter blomster sammen til buketter, men lar én vakker blomst få komme til sin rett alene, enten i en smal vase eller stukket inn i en turban. Belons beskrivelse av det han i mangel av et annet navn kaller 'lils rouges' (røde liljer) viser at det han har sett, må ha vært tulipaner, og at skikken med å stikke en enkelt blomst som dekorasjon inn i en turban, kan være årsaken til at navnet på tyrkernes

hodeplagg senere er blitt overført til den nye og spennende planten. Belon legger til at disse røde liljene er umåtelig populære blant tyrkerne, og at det ikke finnes en eneste hage hvor man ikke kan se disse blomstene. Minst like interessant som beskrivelsen av de ukjente «røde liljene» er en påfølgende kommentar om at det kommer skip fra mange land til Konstantinopel, og at det her foregår en utstrakt og innbringende handel med røtter av vakre planter som selges til høye priser. Det kan altså allerede før 1550 ha funnet sted en viss eksport av løk og planter fra Tyrkia til Europa, antakelig over Venezia, som var byen som hadde en dominerende posisjon i handelen i det østlige Middelhav. I 1561 skriver Johan Gesner om den første tulipanen som blomstret i Augsburg, at tyrkerne kaller planten *tulipam*. Ut fra det Gesner skriver, kan plantenavnet meget vel ha vært *tulipa*, som i akkusativ ville ha hatt formen *tulipam*. Samtidig skriver han at den tyske medisineren Johannes Kentmann, som studerte i Italia i perioden 1546 – 1550, hadde blitt fortalt at planten i Italia ble kalt *tulipa*, og at tyrkiske medstudenter hadde sagt at det opprinnelig dreide seg om et tyrkisk ord. Når vi sammenligner *tulipa* med det tyrkiske ordet *tülbend*, legger vi merke til at det er skutt inn en *-i-* mellom to konsonanter, et fenomen som er svært vanlig i italiensk og spansk. I Grimms *Deutsches Wörterbuch* (vol. 22) finnes den mest komplette oversikten over navneformene tulipanen har fått i europeiske språk.

Lenge trodde man at både navnet og kjennskapet til tulipanen var kommet til Europa gjennom den flamske diplomaten Ogier Ghislain de Busbecq (1522 – 1592). I perioden 1555 – 1561 oppholdt han seg i Tyrkia som utsending fra den habsburgske keiseren Ferdinand I. Han er særlig kjent for sine fire brev om dette oppholdet. Brevene, *Legationis Turcicae Epistolae quatuor*, er forfattet på et vakkert og lett forståelig latin. I likhet med Belon slår det ham at tyrkerne er svært glade i vakre blomster, og at de er villige til å betale betydelige summer for spesielt utvalgte planter. Når tulipanens historie skrives, dukker nesten alltid følgende Busbecq-sitat fra slutten av det første brevet opp: «quos Turcae Tulipan vocant» («som tyrkerne kaller *Tulipan*»). Busbecq setter plantenavnet i kursiv for å markere at det dreier seg om et ord fra et fremmed språk. Ser man nærmere på konteksten, oppdager man at ikke alt kan stemme her. Busbecq skriver at han så blomstrende tulipaner i slutten av desember 1554, flere måneder før tulipanens normale blomstringstid i Tyrkia. Han bruker dessuten formen med innskutt *-i-* som ikke finnes i tyrkisk, men, som vi har sett, er typisk for f.eks. italiensk, noe som antyder at han allerede kan ha kjent navnet. I samme beskrivelsen benytter han i tillegg til *tulipan* også formen *tulipanti*, som er regelmessig flertall av en latinisert form *tulipantus*. Dette ordet kursiverer han imidlertid ikke og signaliserer dermed at det dreier seg om et ord som må ha vært kjent for datidens lærde. En omfattende nederlandsk doktoravhandling (Martels 1989) som nøster opp tilblivelse-shistorien for Busbecqs tyrkiske «brev», viser at det ikke dreier seg om brev i vanlig forstand, men om erindringer i brevs form forfattet lenge etter at Busbecq hadde vent hjem til Europa. Martels regner med at brevene ble skrevet mellom ca. 1580 (den første, men ennå ufullstendige versjonen kom ut i 1581) og 1589 (utgivelsesåret for den fullstendige versjonen). På dette tidspunktet var tulipanen allerede blitt godt

kjent i Europa, og Busbecq kan dermed ikke betraktes som den første europeer som skrev om tulipaner. Det er mulig at Busbecq kan ha blandet sammen to reiser gjennom Tyrkia. På en reise i mars 1558 fulgte han den samme ruten som i desember 1554, og det er ikke utenkelig at han kan ha sett blomstrende tulipaner på denne andre reisen. I sin beskrivelse av blomstrende tulipaner i Augsburg gir Gesner tydelig uttrykk for at plantene kommer fra Tyrkia og skriver at de er alet opp fra frø som er kommet fra Bysants eller Kappadokia (de midtre og østlige delene av Lilleasia). En helt annen «reiserute» for tulipanens innvandring til Europa gis i en omfattende fransk bok om tulipaner og tulipandyrking (Chesnée-Monstereul 1654). Chesnée-Monstereul skriver at sjøkapteinen Lopez Sampayo hadde brakt tulipaner til Portugal i 1530 og gitt dem til kongen sammen med mengder av gull, perler og diamanter. Kongen skal ha foretrukket tulipanene fremfor gullet og edelsteinene. Det er ikke utenkelig at tulipaner kan ha kommet til Portugal rundt 1530, men Chesnée-Monstereul tar ettertrykkelig feil når han skriver at disse tulipanløkene kom fra «Zeylan» (Ceylon) og andre deler av India. Han bruker det angivelig indiske opphavslandet til å forklare tulipanens manglende duft, idet han mener at den lange transporten fra et varmt til et mer temperert klima må ha berøvet plantene deres opprinnelig duft. Ifølge Chesnée-Monstereul fant tulipaner veien fra Portugal og senere derfra til Frankrike. Nærmere opplysninger foreligger ikke, men det er ikke usannsynlig at tulipanens innvandring til Europa også kan ha fulgt en vestlig rute over Den iberiske halvøy. Nyere forskning mener til og med å kunne påvise at maurerne dyrket tulipaner som prydeplanter i Andalucia i det 11. og 12. århundre (Bermejo, J./Sánchez, E. 2009).

Når vi vender tilbake sammenligningen mellom tulipan og turban, er det tydelig at den ikke alltid har vært like innlysende. Dette henger antakelig sammen med at det i hovedsak finnes to turbantyper. En turban består av et langt og smalt stoffstykke, som oftest av musselin eller silke. Dette kan bindes om en lue eller en stiv hatt eller direkte om hodet. I en turban bundet etter den første metoden, vil skillet mellom stoffbåndet og luen ofte være tydelig. Stoffbåndet kan også dekke luen eller hatten helt, og da vil turbanen være høyere og spissere enn når båndet er bundet direkte rundt hodet. I tyske plantebøker fra det 16. og 17. århundre sammenlignes tulipanens form gjennomgående med den formen turbanen har i Dalmatia. Her bindes turbanbåndet som oftest rundt en stiv og synlig hatt. Johannes Kentmann (jf. ovenfor) skriver at tulipaner ligner på «dalmatiske luer» («pileoli Dalmatici»). En lignende beskrivelse finnes i Lonicerus' *Kräuterbuch* (utg. 1577): «Tulipan er et dalmatisk navn og betyr en dalmatisk hatt, fordi blomsten, når den er åpen, får en form som en dalmatisk hatt.» John Gerarde kaller i sin *The Herball or General Historie of Plantes* (1597) planten «Tulipa or Dalmatian Cap» og gir følgende forklaring på navnet: «After it hath beene some few daies flowred, the points and brims of the flower turne backward, like a Dalmatian or Turkes cap, called *Tulipan*, *Tolepan*, *Turban* or *Turfan*, whereof it tooke his name.» Men også en lukket tulipanblomst kan sammenlignes med en turban. Dette er særlig tydelig når vi ser på turbanens form hos fornemme tyrkere. Her ble turbanbåndet bundet omkring en spiss lue som helt dekkes av båndet. Det er denne turbanformen

På dette portrettet av Suleiman I ser man tydelig hvordan turbanen til en høystående tyrker kan minne om en tulipan. Bildet er sannsynligvis malt av en av Tizians elever omkring 1530 (https://no.wikipedia.org/wiki/Suleiman_I_den_store#/media/File:EmperorSuleiman.jpg).

som har størst likhet med en tulipanblomst. Disse fornemme hodeplaggene har en frapperende likhet med en tulipan hvor kronbladene ennå ikke har åpnet seg.

Som et kuriosum kan nevnes at tulipanen ikke er den eneste løkplanten som er blitt sammenlignet med en turban. Martagonliljen, *Lilium martagon*, har en slående likhet med en turban hvor båndet er bundet direkte om hodet. Denne liljen heter på tysk *Türkenbund* og på engelsk *Turk's cap* (*lily*). Etymologien til *martagon* er ikke tilfredsstillende forklart. En utbredt forklaring at ordet skal kunne føres tilbake til tyrkisk *martagān*, som skal være en form for turban som ble innført av sultan Mehmed I (1413 – 1421). Et ord som *Turk's cap* ville i så fall være å se på som en lånoversettelse av et tyrkisk ord.

Et lite sideblikk på etymologien av ordet turban kan også være på sin plass. Som vi har sett, er utgangspunktet for vårt ord tyrkisk *tülbend* eller *dülbend*. Konsonantforbindelsen *-lb-* er senere (sannsynligvis på gresk språkområde) blitt til *-rb-*. Det tyrkiske ordet stammer på sin side fra persisk *dulbānd*, altså fra et språk i den indogermanske språkfamilien. I ordets andre ledd finner vi den samme roten som ligger til grunn for norsk *binde* og *bånd*. Førsteleddet er mer usikkert, men det er mulig at det kan føres tilbake til gammelindisk *tūlam* (bomull).

Et bemerkelsesverdig trekk i tulipanens historie er at ingen synes å ha tatt notis av den i det bysantinske Konstantinopel. Tulipanen er helt fraværende i bysantinsk kunst og lar seg heller ikke påvise som dekorativt arkitektonisk element. Etter at Konstantinopel ble erobret av de osmanske tyrkerne i 1453, endret bildet seg raskt. Allerede på de første bygningene som ble reist etter erobringen finner vi tulipanornamentikk,

og fra det 16. århundre av ble tulipanen som ornamentalt element en viktig del av osmansk kultur. Forkjærligheten for tulipanen ser til en stor grad ut til å ha vært religiøst motivert. Grunnen er at når blomsternavnet *lâle* skrives med arabiske skrifttegn, fremstår det som identisk med *Allah*, noe som har bidratt til at tulipanblomsten ses på som et symbol på Gud. Denne symbolikken er levende også i dag og kommer tydelig til syne i Den islamske republikken Irans nasjonale emblem. I motsetning til de fleste andre land har ikke Iran et riksvåpen i vanlig heraldisk forstand, men bare et emblem som er en stilisert versjon av Allah i kalligrafisk arabisk skrift. Symbolet består av ett sverd og fire halvmåner som til sammen symboliserer islams fem søyler. Det hele fremstår dessuten som en stilisert tulipanblomst.

Irans nasjonale emblem (<https://no.wikipedia.org/wiki/Iran>).

I likhet med i Nederland, Europas store tulipanland, utviklet det seg også i Tyrkia en stadig voksende tulipaninteresse. Under sultan Ahmed III (1703 – 1730) ble denne interessen stadig sterkere og utviklet seg til noe som kan minne om tulipanmanien i Nederland snaut hundre år tidligere. Perioden 1718 – 1730 kalles i tyrkisk historie «tulipanæraen» (*Lâle Devri*). Interessen for tulipaner og tulipandyrking nådde et høydepunkt, og det ble til og med importert betydelige kvanta tulipanløk fra Nederland. Tulipanmoten i Tyrkia var likevel i det store og hele annerledes i Tyrkia enn i Europa.

Tyrkerne foretrakk tulipaner med slanke og smale blomster hvor hvert blomsterblad ender i en smal spiss. Mens man i Europa presenterte blomstrende tulipaner i store buketter, ble tulipaner i Tyrkia fortrinnsvis satt enkeltvis i smale vaser. En slik vase, *lâledan*, ble benyttet for å fremheve den enkelte blomstens skjønnhet. I likhet med i Nederland oppnådde de mest ettertraktede tulipanene formidable priser. Det fortelles at de dyreste løkene kunne bli solgt for opptil 1000 osmanske gullmynter. Tulipanæraen var en periode med fred og kulturell blomstring, men interessen for tulipaner forsvant da Ahmed III ble avsatt i 1730 og det osmanske rike igjen innledet en mer aggressiv politikk overfor sine naboland. Tulipaninteressen ble sett på som dekadent, og Konstantinopel mistet sitt ry som en by full av de vakreste blomster. Det skal ha eksistert ca. 2000 former av de spesielle tyrkiske tulipanene,

Martagonlilje (Lilium martagon) i de Liguriske alper, Italia (foto: Bjørn Moe 17.07.2013).

Tulipanillustrasjon fra Lâle Mecmuası.

men sannsynligvis eksisterer ingen av disse i dag. Den som kommer nærmest, ser ut til å være *Tulipa* 'Cornuta', ofte feilaktig kjent som *Tulipa acuminata* (Everett 2013). Denne tulipanen har de samme kronblad som den klassiske tyrkiske tulipan. Den tyrkiske botanikeren Turhan Baytop ga i 1992 under tittelen *İstanbul lâlesi* («Istanbultulipaner») ut en faksimileutgave av en av verdens sjeldneste blomsterbøker *Lâle Mecmuası* («Tulipanalbumet») fra ca. 1725. Boken inneholder ca. 50 håndkolorerte plansjer av tulipaner fra tulipanæraen. Først i våre dager er det blitt gjort forsøk på å gjenskape Istanbuls fordums blomsterprakt. Siden 2005 har byen arrangert en årlig tulipanfestival. I forbindelse med åpningen av festivalen i 2008 erklærte Istanbuls borgermester følgende: «Istanbul var en by uten blomster; nå er tulipanen kommet tilbake.»

Avslutningsvis kan det være på sin plass å nevne at revolusjonære bevegelser gjerne bruker blomster som symbol. Omveltningen i Portugal i 1974 har fått navnet «nelikrevolusjonen». Georgias revolusjon i 2003 kalles «roserevolusjonen». Det folkelige opprøret som begynte i Tunisia i desember 2010, ble betegnet som «sjasminrevolusjonen». Og da president Askar Akajev ble drevet fra makten i Kirgisistan i 2005,

*Sultan med syv tulipaner i
låledans (tyrkiske tulipanvaser).*
(Fra M-G de Choiseul-Gouffier:
Voyage pittoresque de la Grèce. Bd.
2,2, Paris 1822).

Tome II. Planche 98.

Le Grand Seigneur.

var fellenes røde tulipaner opposisjonens symbol.

Litteratur

- Baytop, T. 1993. – *The Tulip in İstanbul during the Ottoman period* – s. 51 – 56 in: *The Tulip: A Symbol of Two Nations*. – Groningen/İstanbul.
- Belon, P. 1553. – *Les observations de plusieurs singularitez et choses memorables trouvées en Grèce, Asie, Judée, Egypte, Arabie et autres pays étrangers*. – Paris. E-utg.: https://archive.org/details/gri_observations00belo
- Bermejo, J./Sánchez, G. 2009. – Tulips: An ornamental Crop in the Andalusian Middle Ages. – *Economic Botany* 63 (1): 60 – 66.
- Busbecq, O. G. de 1595 – *Legationis Turcicae Epistolae quator*. – Paris. E-utg.: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10206785_00002.html
- Chesnée-Monstereul, C. de 1654. – *Le Floriste François traitant l'Origine des Tulipes*. – Caen.

- E-utg.: https://books.google.com/books?id=CRkOAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=no&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=Portugais&f=false
- Choiseul-Gouffier, M-G. 1822. – *Voyage pittoresque de la Grèce*. Bd. 2,2 – Paris. E-utg.: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84490837.langDE>
- Diez, H. F. 1811. – *Denkwürdigkeiten von Asien in Künsten und Wissenschaften, Sitten, Gebräuchen und Alterthümern, Religion und Regierungsverfassung*. – Berlin. E-utg.: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/7SSQB5JJY7OCEXDCE56TR624APOZAGW7>
- Diez, H. F. 1815. – *Vom Tulpen- und Narcissen-Bau in der Turkey aus dem Türkischen des Scheich Muhammed Lalézari*. – Berlin/Halle. E-utg.: https://books.google.de/books?id=lsNEA AAAIAAJ&pg=PA36&lpg=PA36&dq=tulpen+und+narzissen-bau+in+der+t%C3%BCrkey&source=bl&ots=g_zmisOmRH&sig=fs8eJ49rPPLUzN9iZ5-gcuQtLGU&hl=no&sa=X&ved=0ahUKewj8iayZ_J7KAhUHDiwKHU8ZBV0Q6AEIKDAB#v=onepage&q=tulpen%20und%20narzissen-bau%20in%20der%20t%C3%BCrkey&f=false
- Everett, D. 2013. – *The Genus Tulipa*. – Kew 2013.
- Gerarde, J. 1597. – *The Herball or General Historie of Plantes*. – London. E-utg.: http://caliban.mpipz.mpg.de/gerarde/gerarde_herball.pdf
- Grimm, J. & W. 1952. – *Deutsches Wörterbuch*. – Bd. 22. Berlin.
- Martels, Z. R. W. M. V. 1989. – *Augerius Gislenius Busbequius. Leven en werk van de keizerlijke gezant aan het hof van Suleyman de Grote. Een biografische, literaire en historische studie met editie van onuitgegeven teksten*. – Groningen.
- Pavord, A. 1999. – *The Tulip*. – London.
- Solms-Laubach, H. 1899. – *Weizen und Tulpen und deren Geschichte*. – Leipzig.